

نقش سازمان های مردم نهاد در تقویت سرمایه اجتماعی و کنترل بحران های اجتماعی و محیط زیستی

سید ابوالفضل میرقاسمی، کارشناس ارشد مهندسی منابع آب با گرایش حفاظت (آبخیزداری)،
آدرس: تهران، بزرگراه حکیم، خروجی بوستان نهج البلاغه، خ شهید صدوقی غربی، پلاک ۸ واحد ۵،
تلفن همراه: ۰۹۱۲۳۲۲۲۶۶۳

پست الکترونیکی: Abolfazl.mirghasemi@gmail.com

چکیده

بدلایل مختلف و متعدد، در سطح جهانی، منطقه ای، ملی، استانی و محلی، چالشهای محیط زیستی روز به روز شدیدتر شده و جامعه بشری با مخاطرات و خسارات زیادی مواجه است. حکومت ها تلاش زیادی در جهت ساماندهی و کنترل اوضاع دارند ولی شدت و گستردگی مشکلات به قدری زیاد است که دولتها به تنهایی توان کنترل و مدیریت آنها را نداشته و مشارکت فعال همه بخش های دولتی و غیردولتی در این زمینه ضرورت دارد. خوشبختانه بخش خصوصی نیز در قالب مسئولیت اجتماعی خویش، تلاش می نماید تا در زمینه حفظ، اصلاح، احیاء، توسعه و بهره برداری اصولی از منابع طبیعی و محیط زیست اقدامات لازم و شایسته ای را انجام دهد.

از طرف دیگر، عقل سلیم حکم می کند که پیشگیری بهتر از درمان است. پس لازم است که بخش های مختلف صنعت، معدن و خدمات و همچنین کشاورزی از هر گونه بهره برداری بی رویه و غیرپایدار و یا آلودگی منابع آب، خاک و هوا اجتناب نمایند و اصول و مبانی توسعه پایدار و اقتصاد سبز را در نظر داشته و بیش از پیش، به آن عمل نمایند.

کلید واژه‌ها: حکمرانی خوب، مشارکت، جوامع مدنی، سازمان های مردم نهاد، بخش خصوصی

۱- مقدمه

بدلایل مختلف و متعدد، در سطح جهانی، منطقه ای، ملی، استانی و محلی، چالش‌های محیط زیستی روز به روز شدیدتر شده و جامعه بشری با مخاطرات و خسارات زیادی مواجه است. حکومت‌ها تلاش زیادی در جهت ساماندهی و کنترل اوضاع دارند ولی شدت و گستردگی مشکلات به قدری زیاد است که دولت‌ها به تنهایی توان کنترل و مدیریت آنها را نداشته و مشارکت فعال همه بخش‌های دولتی و غیردولتی در این زمینه ضرورت دارد. خوشبختانه بخش خصوصی نیز در قالب مسئولیت اجتماعی خویش، تلاش می‌نماید تا در زمینه حفظ، اصلاح، احیاء، توسعه و بهره‌برداری اصولی از منابع طبیعی و محیط زیست اقدامات لازم و شایسته‌ای را انجام دهد.

خوشبختانه در بخش غیردولتی، شاهد حضور فعال سازمان‌های مردم‌نهاد (NGO S) در سطوح مختلف ملی، استانی و شهرستانی هستیم که با جدیت تمام در حال تلاش و کوشش در حوزه توسعه محلی و حفاظت از منابع طبیعی و محیط زیست هستند. در نخستین جشنواره "تجربیات موفق سمن‌های محیط زیستی، گردشگری پایدار و انجمن‌های دانشجویی" که در ۱۱ آبان ماه سال ۱۳۹۵ در سازمان محیط زیست برگزار شد، از تعدادی از کنشگران دوستدار میراث و محیط زیست ایران قدردانی شد که بعضی از عناوین اقدامات ایشان به شرح ذیل است:

- احیای تالاب سیرانگلی ۲ (تالاب حسنلو)
- ارتقای اکوسیستم جزیره قشم در سایت پایلوت روستای شیب دراز
- جنگلانه - جنگل یاری مشارکتی
- راه‌اندازی سازمان مردم‌نهاد تخصصی کودکان در حوزه محیط زیست
- احداث مسیرهای گردشگری و کوهنوردی، توانمندسازی طرح ملی، مستندسازی، احداث صندوق، آبخیزداری، مدیریت پسماند، تغییر الگوی کشت و صنایع دستی
- طرح قرق‌های اختصاصی در مورد حفظ حیات وحش
- آموزش، آگاه‌سازی و توانمندسازی جوانان محلی در زمینه حفظ و ارتقای تنوع زیستی و ترویج سبک زندگی منطبق بر ظرفیت‌های زیست‌بومی
- مدیریت پایدار روستایی
- طرح معیشت پایدار جوامع محلی کامفیروز با رویکرد اکوتوریسم
- طرح توانمندسازی جامعه محلی حاشیه پناهگاه حیات وحش خوش‌یلاق
- مدیریت مشارکتی منطقه حفاظت‌شده گلپل و سرانی با رویکرد بررسی امکان ایجاد پارک صلح و ذخیره‌گاه زیستکره فرامرزی

۲- طرح مسئله

یکی از دلایل اصلی شدت یافتن روند تخریب محیط زیست (تغییر کاربری اراضی بخصوص اراضی جنگلی و مرتعی، ویلاسازی گسترده در عرصه های طبیعی، جنگل زدایی و قاچاق چوب، حفر چاه های غیرمجاز، بهره برداری بی رویه از آبهای سطحی، آلودگی منابع آب، خاک و هوا، ریختن زباله در عرصه های طبیعی، کم توجهی به تفکیک زباله خشک و تر از مبداء، تخریب عرصه های طبیعی در اثر اجرای پروژه های عمرانی شتابزده و کم توجهی به اثرات سوء زیست محیطی آنها، زمین خواری، کوه خواری، دریاخواری و نظایر آن) در دهه های اخیر، همانا تضعیف سرمایه اجتماعی و در نتیجه تضعیف انسجام اجتماعی، کاهش سطح اعتماد عمومی، بی تفاوتی و یا بعضاً عدم مسئولیت پذیری و پاسخگویی در بهره برداری اصولی از منابع مشترک (بروز تراژدی منابع مشترک)، ضعف مشارکت فعال مردم و بهره برداران محلی در انجام فعالیت های گروهی در زمینه حفظ و احیای محیط زیست و بهره برداری پایدار از منابع طبیعی است.

۳- ارائه راه حل

با توجه به کاهش سطح اعتماد عمومی و بعضاً بدقولی دولتی ها و یا بی ثباتی سیاستها و برنامه های دولتی ها بنظر می رسد می بایست از ظرفیت سازمان های مردم نهاد (NGOs) برای اعتمادسازی و تقویت سرمایه اجتماعی استفاده نمود.

سمن های محیط زیستی دارای ویژگی های خیلی بارز و مثبتی هستند از قبیل:

غیرانتفاعی بودن، غیرسیاسی بودن، احساس مسئولیت مدنی (مسئولیت پذیری)، حساس بودن، دغدغه مند بودن، انجام اقدامات خودجوش و داوطلبانه، شفاف بودن، پاسخگو بودن، دلسوزی، روحیه ایثارگری و فداکاری و ...

از طرف دیگر، سمن ها بدلیل آشنایی با ادبیات مشارکت مردمی و حسن تعامل با مردم و بهره برداران محلی، می توانند نقش بسیار موثری در حساس سازی، آگاهی بخشی، اعتمادسازی، تغییر نگرش، ظرفیت سازی، توان افزایشی، نهادسازی (ایجاد تشکل های مردم نهاد)، جلب مشارکت فعال مردم (دوستداران محیط زیست) و بهره برداران محلی داشته باشند (که منجر به تقویت سرمایه اجتماعی نیز می شود) و در نتیجه سبب کنترل و پیشگیری از شدت یافتن روند تخریب محیط زیست خواهد شد. سمن های می توانند مردم محلی را دغدغه مند نمایند به

نحوی که نه تنها قدر محیط زیست و عرصه های طبیعی زادگاه خویش را بیش از پیش بدانند بلکه در حفظ و احیای آن عرصه ها بیشتر کوشیده و جلوی تخریب آنها توسط دیگران (چه دستگاه های دولتی و چه غیردولتی) را گرفته و دیگر بی تفاوت نباشند.

سمن ها، از یکطرف می توانند در زمینه نظارت، نقد و بررسی عملکرد بخش های دولتی و خصوصی و از طرف دیگر در زمینه ظرفیت سازی محلی، تقویت سرمایه اجتماعی و بسیج اجتماعی (برای حفظ و احیای منابع طبیعی و محیط زیست) نقش آفرینی نمایند به شرط آن که ظرفیت و توانمندی لازم را داشته باشند.

بنظر می رسد که سمن های محیط زیستی وقتی می توانند نقش خویش را به درستی ایفا نمایند که در

زمینه تعریف و تحقق موارد ذیل، موفق باشند:

- آرمان و اهداف مشخص و متعالی و تلاش در جهت دستیابی به آنها
- ساختار و سازماندهی و تبعیت از فرآیند محوری
- داشتن نظام برنامه ریزی و مدیریت نتیجه محور
- رعایت استقلال مالی (بخصوص عدم وابستگی به دولتی ها)
- رعایت شفافیت، مسئولیت پذیری و پاسخگویی
- داشتن ارتباطات قوی با مردم و مسئولین
- تبعیت از رویکردهای مشارکتی و بسیج جوامع محلی
- جذب نیروهای انسانی علاقمند و داوطلب
- داشتن نظام اطلاع رسانی و فعالیت رسانه ای و همچنین داشتن مقام مشورتی

• آگاهی بخشی و ظرفیت سازی در بدنه سازمانی و در بین اعضای داوطلب

دانشگاه ها و مراکز علمی و پژوهشی مختلفی انجام مطالعات کاربردی مرتبط با بحران های مبتلابه بخش کشاورزی و آب در سطح کشور را در دستور کار خویش قرار داده و در جهت تولید علم، اطلاع رسانی، فرهنگ سازی و نیز تذکر و یا ارایه پیشنهادات اصولی و کاربردی به مسوولین ذیربط تلاش می کنند. بدیهی است که بدون ایجاد تغییر نگرش و حساس سازی، آگاه سازی، ظرفیت سازی و نهادسازی در سطح جوامع محلی و جلب مشارکت فعال بهره برداران محلی، نمی توان در زمینه پیشگیری از تخریب محیط زیست، افزایش بهره وری و یا مدیریت بحران آب کشور و یا اجرای موفق طرح هایی نظیر طرح تعادل بخشی آب های زیرزمینی، توفیقاتی را بدست آورد.

از دولت محترم و وزارت نیرو انتظار می رود که در اسرع وقت، بستر لازم (اصلاح قوانین و مقررات مربوطه، تسهیل فرآیند اخذ مجوزهای فعالیت سمن ها، دادن آزادی عمل بیشتر برای حضور سمن ها در زمینه های مختلف اطلاع رسانی، نظارت و بازرسی، حمایت طلبی، شفاف سازی، نقد سازنده از برنامه ها و اقدامات دولتی ها، مشارکت در فرآیند تصمیم سازی و تصمیم گیری و نظایر آن) جهت تقویت سرمایه اجتماعی و تضمین رعایت ملاحظات محیط زیستی و رعایت اصول توسعه پایدار و رشد فراگیر و اقتصاد سبز و ... را فراهم نمایند.

و اما انتظارات از سمن ها

با توجه به شدت و گستردگی مشکلات محیط زیستی و تضعیف سرمایه اجتماعی و از طرف دیگر، کمبود نیروی انسانی و اعتبارات دستگاه های اجرایی دولتی، انتظار می رود که سازمان های مردم نهاد (که سازمان هایی غیرانتفاعی، غیرسیاسی، خودجوش، قانونمند و همچنین دلسوز، متعهد، دغدغه مند و مسئولیت پذیر هستند) در حوزه مطالعه، بررسی و چاره اندیشی برای رفع مشکلات فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و محیط زیستی کشور مشارکت بیشتری داشته باشند.

امید است که با حسن تدبیر مسوولین ذیربط و همفکری اساتید و صاحب نظران دلسوز و متعهد، اقدامات عاجل و موثری در این خصوص صورت پذیرد تا با استفاده از رویکردهای مشارکتی مناسب، بستر مناسب جهت تحقق تمرکز زدایی، بسیج اجتماعی، جلب مشارکت فعال همه آحاد جامعه و ارتقای عزم ملی جهت مواجهه اصولی و سریع با مشکلات فوق الذکر فراهم شود تا ضمن کاهش وخامت اوضاع بحرانی کشور، به تدریج، مشکلات اجتماعی، اقتصادی و محیط زیستی موجود ساماندهی شده و کنترل شوند.

۴- مراجع

- وب سایت سازمان حفاظت محیط زیست (گزارش دفتر مشارکت های مردمی سازمان)